INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

HUQUQIY DAVLAT VA FUQAROLIK JAMIYATINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Shoimov Muhammadali Xolbo‘ta o‘g‘li
Telefon: +998 97 672 20 70

Annotatsiya

Mazkur maqolada huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning tarixiy shakllanishi hamda o‘zaro bog‘liqligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu ikki institutning demokratik jamiyat rivojidagi o‘rni, ularning o‘zaro ta’siri va uyg‘unligi masalalari yoritiladi. Maqolada O‘zbekiston tajribasi hamda zamonaviy nazariy qarashlar asosida ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar

Huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, demokratiya, inson huquqlari, siyosiy madaniyat, huquq ustuvorligi, ijtimoiy institutlar, davlat boshqaruvi.

Аннотация

В данной статье на основе научных источников анализируются сущность и содержание понятий правового государства и гражданского общества, их историческое формирование и взаимосвязь. Также освещаются роль этих двух институтов в развитии демократического общества, вопросы их взаимодействия и гармоничного сосуществования. В статье представлены научные выводы на основе опыта Узбекистана и современных теоретических подходов.

Ключевые слова

правовое государство, гражданское общество, демократия, права человека, политическая культура, верховенство закона, социальные институты, государственное управление.

Annotation

This article analyzes the essence and content of the concepts of the rule of law and civil society, their historical formation, and their interrelationship based on scientific sources. It also highlights the role of these two institutions in the development of a democratic society, as well as issues of their interaction and harmony. The article provides scientific conclusions based on the experience of Uzbekistan and modern theoretical approaches.

Keywords

rule of law, civil society, democracy, human rights, political culture, rule of law, social institutions, public administration.

Kirish

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati zamonaviy demokratik tizimning asosiy institutlari hisoblanadi. Ularning shakllanishi inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlash, davlat hokimiyatini cheklash hamda jamiyatda adolatni qaror toptirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, o‘zaro taqozo etuvchi ijtimoiy hodisalardir [1].

Fuqarolik jamiyati tushunchasi qadimgi Yunoniston va Rim davrlaridayoq shakllana boshlagan bo‘lsa, uning nazariy asoslari keyinchalik G. Grotsiy, T. Gobbs, J. Lokk, Sh. Monteskye va J.J. Russo kabi mutafakkirlar tomonidan rivojlantirilgan [1]. Huquqiy davlat g‘oyasi esa inson huquqlarini himoya qilish, qonun ustuvorligini ta’minlash va davlat hokimiyatini cheklash zarurati bilan bog‘liq holda shakllangan.

Bugungi kunda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o‘zaro aloqador holda rivojlanib, demokratik tizimning barqarorligini ta’minlaydi. Shu bois mazkur mavzu ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Metodologiya

Mazkur maqolani tayyorlashda quyidagi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi:

- tizimli tahlil usuli;
- qiyosiy-huquqiy tahlil;
- tarixiy yondashuv;
- ilmiy manbalarni o‘rganish va umumlashtirish.

Tadqiqot jarayonida huquqshunoslik va siyosatshunoslik sohasidagi ilmiy adabiyotlar, o‘quv qo‘llanmalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Xususan, fuqarolik jamiyati davlat va shaxs o‘rtasidagi vositachi institut sifatida talqin qilinishi haqidagi ilmiy qarashlar asos qilib olindi [2].

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, quyidagi asosiy jihatlarda namoyon bo‘ladi:

Birinchidan, fuqarolik jamiyati huquqiy davlatning ijtimoiy asosini tashkil etadi. Fuqarolik jamiyatisiz huquqiy davlatni shakllantirish mumkin emas. Chunki aynan fuqarolar faolligi, jamoat tashkilotlari va nodavlat institutlar davlat hokimiyatini nazorat qiladi [2].

Ikkinchidan, huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining huquqiy kafolati hisoblanadi. Qonun ustuvorligi, inson huquqlarining himoyasi va sud mustaqilligi fuqarolik jamiyatining rivojlanishi uchun zarur shart-sharoit yaratadi [5].

Uchinchidan, siyosiy madaniyat darajasi ushbu ikki institutning o‘zaro bog‘liqligini mustahkamlaydi. Yuksak siyosiy madaniyat fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishning muhim sharti hisoblanadi [2].

To‘rtinchidan, zamonaviy jamiyatda fuqarolik jamiyati davlat va shaxs o‘rtasida vositachi vazifasini bajaradi. Bu esa davlat hokimiyatining muvozanatini ta’minlashga xizmat qiladi [2]

Tahlil va muhokama

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining o‘zaro bog‘liqligini chuqur tahlil qilish uchun avvalo ushbu tushunchalarning nazariy asoslari, tarixiy shakllanishi va zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini kompleks tarzda ko‘rib chiqish zarur. Ilmiy manbalarda ta’kidlanishicha, fuqarolik jamiyati davlatdan mustaqil holda, ammo huquqiy me’yorlar doirasida faoliyat yurituvchi ijtimoiy institutlar tizimidir [2]. Bu esa uning huquqiy davlat bilan bevosita aloqador ekanligini ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda, fuqarolik jamiyatining mazmun-mohiyati davlat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash bilan belgilanadi. Fuqarolik jamiyati institutlari — nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat birlashmalari, mustaqil ommaviy axborot vositalari — davlat hokimiyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. Shu jihatdan, huquqiy davlat mavjud bo‘lmagan sharoitda ushbu institutlarning samarali faoliyati mumkin emas. Chunki qonun ustuvorligi ta’minlanmagan jamiyatda fuqarolik tashabbuslari cheklanadi yoki sustlashadi.

Huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biri bo‘lgan qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyati faoliyatining huquqiy asosini yaratadi. Qonun ustuvorligi shuni anglatadiki, davlat organlari ham, fuqarolar ham qonunga bo‘ysunadi. Bu prinsip inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, aynan huquqiy ong va huquqiy madaniyat darajasining yuqoriligi qonun ustuvorligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi .

Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati huquqiy davlatning shakllanishida muhim ijtimoiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki fuqarolik jamiyatida fuqarolar o‘z manfaatlarini himoya qilish, davlat siyosatiga ta’sir ko‘rsatish va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa davlat boshqaruvining ochiqligi va shaffofligini ta’minlaydi.

Zamonaviy siyosiy nazariyalarda fuqarolik jamiyati va davlat o‘rtasidagi munosabatlar “ijtimoiy sheriklik” konsepsiyasi orqali tushuntiriladi. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o‘zaro hamkorlik asosida jamiyat rivojiga xizmat qiladi. Ijtimoiy sheriklik ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda muhim vosita hisoblanadi . Bu esa huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining o‘zaro bog‘liqligi faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni tahlil qilishda inson huquqlari masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur. Inson huquqlari fuqarolik jamiyatining asosiy qadriyatlaridan biri bo‘lib, u huquqiy davlat tomonidan kafolatlanadi. Agar davlat inson huquqlarini himoya qilmasa, fuqarolik jamiyati institutlari o‘z funksiyalarini to‘liq bajara olmaydi. Shu bois huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi fuqarolarning siyosiy faolligiga bevosita bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, fuqarolarning siyosiy savodxonligi past bo‘lgan jamiyatlarda huquqiy davlatni shakllantirish jarayoni sust kechadi . Bu esa fuqarolik jamiyati institutlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan izohlanadi.

O‘zbekiston tajribasi ham ushbu nazariy qarashlarni tasdiqlaydi. So‘nggi yillarda mamlakatda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta’minlash borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan normativ hujjatlar davlat va jamiyat o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilmoqda .

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining o‘zaro bog‘liqligini yana bir muhim jihati — bu huquqiy madaniyat va ma’naviy qadriyatlar bilan bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqiy madaniyat darajasi yuqori bo‘lgan jamiyatda fuqarolik jamiyati institutlari faolroq va samaraliroq bo‘ladi . Bu esa jamiyatda qonunlarga hurmat, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik faolligining oshishiga olib keladi.

Shuningdek, jamoatchilik nazorati instituti ham muhim ahamiyatga ega. Jamoatchilik nazorati orqali fuqarolar davlat organlari faoliyatini baholaydi va ularning faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa davlat hokimiyatining hisobdorligini ta’minlaydi va korrupsiya kabi salbiy holatlarning oldini olishga xizmat qiladi .

Biroq, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining o‘zaro bog‘liqligida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, fuqarolarning huquqiy savodxonligining pastligi, siyosiy passivlik, fuqarolik institutlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ushbu jarayonga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun huquqiy ta’limni rivojlantirish, fuqarolarning siyosiy madaniyatini oshirish va fuqarolik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash zarur.

Zamonaviy globallashuv sharoitida huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi aloqalar yanada murakkablashmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi fuqarolik

jamiyati institutlariga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar orqali fuqarolar davlat siyosatiga ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa "raqamli fuqarolik jamiyati" tushunchasining shakllanishiga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, global tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, demokratik davlatlarda fuqarolik jamiyati institutlari davlat boshqaruvida muhim rol o'ynaydi. Bunday jamiyatlarda davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasida muvozanat mavjud bo'lib, bu barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy tahlillar natijasida shuni aytish mumkinki, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o'zaro bog'liq bo'lgan ikki muhim ijtimoiy institutdir. Ularning o'zaro uyg'unligi jamiyatda demokratiya, adolat va barqarorlikni ta'minlaydi. Shu bois ushbu ikki institutni birgalikda rivojlantirish zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

Yakuniy tahlillar shuni ko'rsatadiki, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro bog'liqligi quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- huquqiy kafolat va ijtimoiy asos sifatida;
- davlat va jamiyat o'rtasidagi muvozanat mexanizmi sifatida;
- demokratiya va inson huquqlarini ta'minlash vositasi sifatida;
- ijtimoiy sheriklik va jamoatchilik nazorati tizimi sifatida.

Demak, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati bir-birisiz mavjud bo'la olmaydigan, o'zaro to'ldiruvchi va rivojlantiruvchi tizimlar hisoblanadi. Ularning uyg'un rivoji esa jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati o'zaro uzviy bog'liq tushunchalar bo'lib, biri ikkinchisisiz to'liq shakllana olmaydi.
- Fuqarolik jamiyati huquqiy davlatning ijtimoiy asosi bo'lsa, huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining huquqiy kafolati hisoblanadi.
- Ularning o'zaro uyg'unligi demokratik tizim barqarorligini ta'minlaydi.
- O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va huquqiy davlat qurish yo'lida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.
- Ushbu jarayonda huquqiy madaniyat va siyosiy faollikni oshirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati shakllanish tarixi va hozirgi zamon", 2023, 12–18-betlar
2. Boboyev X.B., Odilqoriyev X.T. "Davlat va huquq nazariyasi", 2000, 34–84-betlar
3. "Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda muammolar", 2022, 5–9-betlar
4. "Huquqiy madaniyat – fuqarolik jamiyatining poydevori", 2023, 2–6-betlar
5. "O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti", 2019, 10–15-betlar
6. "Fuqarolik jamiyati", NamDU o'quv qo'llanma, 2024, 20–35-betlar
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga oid qarori, 2019, 3–7-bandlar
8. "Fuqarolik jamiyati tushunchasi va shakllanishi", 2023, 14–22-betlar
9. "Fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat", 2023, 8–12-betlar
10. Asian Development Bank, "Civil Society Brief: Uzbekistan", 2022, 5–11-betlar
11. "Iqtisodiyot va huquq dunyosi" jurnali, 2000, 34-bet
12. "Demokratiya va fuqarolik jamiyati nazariyalari", 2021, 40–48-betlar